

PROCESELE PSIHICE EMOTIVE SAU AFECTIVE LA COMITEREA INFRAȚIUNII

Alexandru MARIȚ,
doctor în drept, conferențiar universitar, USEM,
Dan GEORGIAN,
doctorand, ULIM

SUMMARY

Although in some countries as v-man show in what follows is practiced so-called responsibility mitigated or reduced – reduction of guilt and responsibility of the person with mental abnormalities not determine responsibility this responsibility is however mitigated by most lawyers rejected because the problem can be presented fragmentary consciousness. But as you'll see by devotees accountability mitigated or reduced replica that is raised in this way would lack any flexibility or adaptability notion of responsibility that would not allow intermediate states between responsibility and irresponsibility. They say that besides absolutely healthy and sick people, there are people whose health is at the boundary between health and disease.

Keywords: mental processes, responsibility mitigated or reduced, crime

REZUMAT

Deși în unele țări se practică așa-numita *responsabilitate atenuată* sau *redușă* – micșorarea vinovăției și răspunderii persoanei cu anomalii psihice ce nu determină responsabilitatea, această responsabilitate atenuată este respinsă de majoritatea juriștilor, fiindcă problema conștiinței nu se poate prezenta fragmentar. Însă adepții responsabilității atenuate sau reduse invocă argumentul că în noțiunea de responsabilitate ar lipsi orice flexibilitate sau adaptabilitate, dacă nu s-ar permite stări intermediare între responsabilitate și iresponsabilitate. Ei afirmă că în afară de oameni absolut sănătoși și oameni bolnavi, există persoane starea sănătății cărora se află la limita dintre sănătate și boală.

Cuvinte-cheie: procese psihice, responsabilitate atenuată sau redusă, infracțiune

Introducere. Analizând conceptul și esența responsabilității reduse la comiterea infracțiunii, observăm că legea a admis și a consacrat, de regulă, două stări proprii individului: starea de normalitate și cea de anormalitate din punct de vedere psihic, adică starea opusă responsabilității este starea de iresponsabilitate.

În unele țări, după cum vom arăta în cele ce urmează, se practică așa-numita *responsabilitate atenuată* sau *redușă* – micșorarea vinovăției și răspunderii persoanei cu anomalii psihice ce nu determină responsabilitatea. Această responsabilitate atenuată este însă respinsă de majoritatea juriștilor, deoarece problema conștiinței nu se poate prezenta fragmentar.

Adepții responsabilității atenuate sau reduse invocă însă argumentul că în noțiunea de responsabilitate ar lipsi orice flexibilitate sau adaptabilitate, dacă nu s-ar permite stări intermediare între responsabilitate și iresponsabilitate. Ei afirmă că, în afară de oameni absolut sănătoși și oameni bolnavi, există persoane starea sănătății că-

roră se află la limita dintre sănătate și boală.

Materiale și metode aplicate. În studiu au fost utilizate metoda comparativă de analiză, metoda logică prin aplicarea procedeeilor logice de inducție, deducție empirică, teleologică și de sinteză. Scopul prezentului demers științific este abordarea succintă, dar substanțială a semnificației proceselor psihice ca parte structurală a vinovăției penale. Mai cu seamă în ceea ce ține de vinovăția afectivă sau provocată, apărută în temeiul sau pe baza responsabilității reduse. În cele ce urmează ne vom referi la procesele psihice ale vinovăției penale înainte sau în timpul comiterii infracțiunii

Rezultate și discuții. Tratarea acestei probleme, deși deosebit de delicate, a responsabilității penale sau a categoriei așa-zisilor „semi-responsabili” își găsește reflectare și în legislațiile penale, la care se referă și art. 122-1 al. 2 din noul Cod penal al Franței: “Persoana care era atinsă, în momentul faptelor, de o tulburare psihică sau neuropsihică datorită căreia discernământul îi era

alterat, ori controlul actelor sale era influențat de asemenea stări rămâne răspunzătoare, însă, în același timp însă totuși jurisdicția va ține cont de această circumstanță atunci când va determina pedeapsa și va fixa regimul acesteia”. Așa după cum vedem, aceste persoane se găsesc într-una din cele mai dramatice situații guvernate de legea penală, și aceasta deoarece: „Acești delinvenți sau criminali sînt prea lucizi pentru a fi internați, prea dezechilibrați pentru a fi în închisoare”. Iar la rândul său expertiza psihiatrică tradițională trebuie să fie în aceste cazuri, urmată și de un examen psihologic precum și de o expertiză criminologică, și aceasta tocmai pentru a se putea stabili măsurile de tratament adecvate lor” [1].

Tema discutată în acest demers științific este abordată într-o serie de legislații penale, cum ar fi cea a Franței, Germaniei, Italiei, Ungariei, Poloniei, Chinei. Cel mai deplin problemele legate de responsabilitatea redusă sînt reglementate în Codul penal al Elveției din 1973, în care se prevede concepția responsabilității reduse și pe care o con-

sideră a fi “o tulburare temporară a activității psihice a infractorului în momentul săvârșirii faptei, dacă persoana nu-și dădea seama pe deplin de acțiunile sale sau nu-și putea aprecia purtarea și nici nu putea conduce pe deplin cu aceasta” [2].

În lucrările juriștilor și psihiatrilor ruși M. M. Gidilenko, V. S. Trahterov, I. M. Faber [3] s-a menționat că: “Responsabilitatea redusă ar cuprinde și noțiunea de iresponsabilitate”, iar unii autori o mai consideră ca “o circumstanță care înlătură răspunderea penală, fiind apreciată în acest sens o vină colectivă a societății”. Alți autori [4] o apreciau ca o “circumstanță atenuantă”, adică: „Pe lângă pedepse, urma să se aplice măsuri de siguranță, cum ar fi: măsuri de constrângere cu caracter medical” [5]. La această opinie au aderat așa personalități ca U. N. Kandinski, U. P. Serbski, N. S. Taganțev, E. M. Holodovskaia, D. R. Lunț. O. E. Freierov ș.a. Astfel, se menționează că: „În aceste situații, capacitatea de a-și da seama de acțiunile sale și de a le conduce nu a fost pierdută, a fost doar slăbită” [6]. Mulți autori leagă însă această situație cu gradul de vinovăție: “Dacă responsabilitatea caracterizează starea psihică a persoanei în timpul săvârșirii acțiunii, vinovăția presupune atitudinea psihică a persoanei față de acțiunile sau inacțiunile sale în formă de intenție sau culpă, respectiv și responsabilitatea se află într-o dependență de gradul de vinovăție” [7].

Este însă cunoscută și altă poziție, în care se argumentează că “unora dintre infracțiunile săvârșite cu responsabilitate redusă trebuie de aplicat o pedeapsă mai ușoară, iar altora – una mai aspră” [8], adică propriu-zis se remarcă că ar fi necesară o diferențiere între aceste stări. În continuare vom încerca să abordăm și să tratăm într-un mod sumar caracteristicile acestor stări afective și emotive, ce atenuează sau reduc în parte starea de responsabilitate.

Analizând *stările și situațiile emotive și/sau afective la comiterea infracțiunii*, apreciem că aces-

tea sînt de regulă foarte variate, manifestîndu-se sub diferite forme. Dimensiuni afective ale proceselor psihoemotive pot fi considerate frica, fobiile, stările sau situațiile de “alarmă, stările sau situațiile de stres, sentimentul de ură, anxietatea, alte stări de neliniște și agitație sau afectul” [9]. Iar “apogeul fobiei” și alarmei este groaza, spaima și oroarea [10].

Frica la individ este determinată și condiționată de comportamente imprevizibile. În stare de neliniște, frica se ascunde în fundăturile psihicului, așteptînd momentul potrivit pentru manifestarea ei [11]. Iar în procesul stabilirii culpabilității se va ține cont de prezența sau absența acestei stări emoționale la învinuit, moment ce va avea impact asupra modului de sancționare.

Fobia constituie, la rîndul său, o acuitate afectivă sau o reflectare în conștient a vreunei amenințări concrete. În general, fobia mai apare și ca o emoție sau stare emoțională de răspuns la acțiunea stimulului amenințător. Astfel, deosebim două tipuri de amenințări: amenințări care au un caracter universal și amenințări ce au un caracter fatal. Fobia mai poate fi privită ca o formă de exprimare a alarmei, uneori ea mai poate reprezenta o supapă de evacuare a alarmei, asemănător unei lave care iese din craterul unui vulcan.

Conform felului fobiilor, acestea se clasifică în *situaționale* și *motivată-personale*. Fobiile situaționale apar în situații neobișnuite, extrem de periculoase și șocante, cum ar fi în timpul calamităților naturale, incendiilor, apariției pe neașteptate a unui animal (cîine, șarpe). Deseori ele apar în rezultatul infectării, contaminării sau îmbolnăvirii persoanelor sau în cazul panicii în colectivul de oameni, presimțirilor alarmante din partea membrilor familiei, în cazul conflictelor, insucceselor etc. [12].

Fobiile motivat-personale sînt determinate de caracterul omului, de exemplu, de anxietatea alarmantă. Aceste două tipuri de fobii nu sînt întotdeauna pure, deseori

se contopesc, dînd naștere la alte feluri de fobii, cum ar fi cele cu caracter de vîrstă, psihologic motivate, copilărești, insuflate, patologice, nevrotice.

Încălcarea legii este deseori condiționată de fobiile nevrotice, deoarece acestea apar deseori în rezultatul vătămării persoanei sau ca urmare a vreunui prejudiciu adus. Sînt caracterizate printr-o mare intensitate și tensiune emoțională, ca urmare a apariției unor emoții negative, reprezentînd și unul dintre simptomele nevrozei ca boală psihologică a personalității [13].

Alarma constituie o acuitate emoțională sau o senzație a amenințării care va urma. Astfel alarma, spre deosebire de fobie, nu întotdeauna presupune un sentiment negativ, deoarece cauza neliniștii o poate constitui și unele sentimente îmbucurătoare [14].

Sub aspect negativ, alarma prezintă presimțirea pericolului ori starea neliniștii în rezultatul așteptării acestuia. De cele mai multe ori, alarma apare în așteptarea unui eveniment care este greu de prognozat și care ar amenința prin urmările nedorite [15].

Prin stres se înțelege o stare emoțională provocată de o situație neașteptată și încordată. Situațiile de stres sînt acele acțiuni în condiții de risc, ce sînt create de necesitatea de a lua de sine stătător o hotărîre rapidă. Aceste situații mai constituie și niște reacții momentane ce apar în caz de pericol, ori comportarea individului în condiții sau situații neașteptate de încordare, modificate brusc [16].

Emoțiile provocate de ură se prezintă ca una din aparențele simțului de dușmănie. După părerea profesorului S.I. Ojegov, acesta constituie o reacție profundă, dar totodată superficială față de ceva anume, ori un orgoliu care se manifestă printr-o totală lipsă de respect, însă și printr-o atenție raportată la ceva anume.

Anxietatea este o altă stare psihică des conturată ca suport afectiv în realizarea crimei, dar și ca efect al acesteia. Psihologii menționează

referitor la comportamentul anxios că acesta se manifestă prin apariția acută a sentimentului de neliniște (reacția de alarmă), în care omul se pierde și vorbește la întâmplare, cu vocea nedeslușită, privirea fiindu-i absentă, iar expresia feței este speriată, omul făcând multe mișcări de prisos sau, din contra, devine nemișcat și încordat [17]. Pentru asemenea stare este caracteristică excitația motorie, inconsecvența în fapte, deseori curiozitatea excesivă și tendința de a se ocupa cu orice altă activitate.

Se mai înregistrează și nesuportarea așteptării, care se exprimă prin grabă și nerăbdare. Se observă tendința de a controla totul, de a prevedea totul și aceasta este îndreptată spre prevenirea a însăși posibilității apariției unei careva situații neplăcute. În legătură cu aceasta, totul ce este nou se neagă, orice formă de risc se exclude, iar comportamentul capătă un caracter conservativ, deoarece totul ce este nou se percepe ca ceva periculos, neplăcut. O asemenea atitudine, în condiții necorespunzătoare, poate trezi un acces încă și mai mare de anxietate [18].

Aceste elemente trebuie să fie luate în considerație la aprecierea stărilor psihice ale făptuitorului, mai ales la comiterea infracțiunii. În unele legislații, cum ar fi, de exemplu, Codul penal al Federației Ruse, aceste stări sau situații sînt analizate ca împrejurări ce diminuează pedeapsa (de exemplu, art. 61 p. „e”, partea 1 și 2.) sau permit compensările prejudiciilor morale (art. 101, 151.).

Starea de neliniște sau de anxietate poate fi condiționată de așa-numitul “comportament al victimei”, ce se caracterizează prin vulnerabilitate sporită și pe care unele legislații penale, cum ar fi cea a Federației Ruse, le specifică prin multiple elemente psihologice și alte noțiuni juridice, ca starea de anxietate, ca factor ce condiționează suferința victimei (art. 117 din codul menționat). Se prevede chiar și o pedeapsa legislativă pentru suferințele psihice, care, la rândul lor,

sînt condiționate de neliniștea sau de anxietatea trăită: “starea de neajutorare a victimei” (art. 131, 132 Cod penal al Federației Ruse).

Afectul este o altă stare emoțională ce condiționează actul infracțional. Psihologii susțin că într-o situație conflictuală extraordinară, starea afectivă se manifestă deseori într-o puternică izbucnire, o reacție emoțională de scurtă durată, care decurge furtunos și extrem de intens. Pentru afect este caracteristică o forță extremă de manifestare, el stăpînindu-l pe om pe deplin. Forța colosală și claritatea afectului se îmbină totodată cu o durată scurtă a decurgerii lui. Constituind o reacție furtunoasă, cu caracter de izbucnire emoțională, acesta se epuizează destul de repede. Deseori, în starea de afect se modifică obiectivele obișnuite ale personalității. Multe din cele întîmplate sînt percepute în mod neobișnuit și într-o cu totul altă lumină, în care se produce o schimbare a comportării obișnuite. Astfel, în starea de afect se reduce volumul conștiinței: ea este orientată spre un cerc limitat de obiecte și fenomene, acestea fiind legate cu emoțiile trăite [19].

O particularitate fiziologică a afectului o constituie eliberarea centrelor subcorticali de influența de frînare și de reglare a scoarței cerebrale. “Domiția” zonei subcorticale se descoperă în claritatea manifestărilor exterioare ale afectului trăit, în care este greu de ascuns furia, disperarea, bucuria, impulsul.

Omul aflat în stare de afect deseori nu-și dă seama de ceea ce face. El nu se poate reține și nu prevede urmările reacției sale; se dovedește a fi într-atît de absorbit de starea sa, încît nu apreciază caracterul și importanța celor săvîrșite.

Spre stările afective sînt predispuși oamenii cu procese de excitație și de inhibiție neechilibrate. Însă cel mai des afectele se manifestă la oamenii needucați, lipsiți de jenă, isterici, care nu sînt obișnuiți să-și controleze sentimentele. Se întîlesc oameni într-atît de capricioși și emoțional nereținuți, încît la cel

mai mic motiv răspund cu o explozie afectivă. În așa fel, este foarte greu de a manifesta reglarea volitivă în timpul declanșării afectului. Însă este posibilă prevenirea apariției afectului, neaducînd starea proprie pînă la o izbucnire furtunoasă. Mobilizarea eforturilor volitive, modificarea mediului, transferarea conștientă a energiei emoționale într-o altă activitate contribuie la preîntîmpinarea afectului.

Așadar, drept temei pentru atenuarea răspunderii în asemenea cazuri se consideră unele stări afective sau emotive ale persoanei infractorului ca urmare a comportamentului ilicit sau imoral din partea victimei și care generează apariția afectului fiziologic la subiectul comiterii infracțiunii.

Afectul fiziologic trebuie însă deosebit de cel patologic. Fapta săvîrșită în stare de afect patologic nu este susceptibilă de răspundere penală, căci persoana care comite o asemenea faptă se află într-o stare de iresponsabilitate [20]. Pe cînd afectul fiziologic este o stare emoțională care nu depășește limitele normalității, stare caracterizată printr-o apariție subită, cu o mare intensitate și de o durată scurtă. În esența sa, acesta reprezintă o reacție emoțională care decurge într-un mod exploziv, fiind însoțită de modificări spontane (dar nu și psihotice) ale activității psihice, observîndu-se în mod special îngustarea conștiinței. Această stare se termină cu o epuizare fizică și psihică profundă a organismului uman [21]. Mai este necesar să adăugăm că afectul fiziologic apare în condițiile unei situații specifice, cînd făptuitorul, din cauza tensiunii emoționale puternice, este limitat în posibilitatea de a-și alege conduita. După cum se mai remarcă, “în timpul stărilor afective are loc așa-zisa *rebeliune a scoarței cerebrale*, în care sînt situate centrele instinctelor” [22], sau o răbufnire agresivă emoțională ce cuprinde persoana făptuitorului în întregime.

Rolul auxiliar al afectului mai constă în mobilizarea tuturor forțelor umane în scopul depășirii

neplăcerilor, pe calea descărcării emoționale și obținerii unei stări optime. În asemenea situații are loc creșterea forței fizice a omului, astfel încât, în momentul de aflare în starea de afect, este capabil să exercite eforturi fizice colosale, care nu ar fi posibile într-o stare obișnuită a individului [23]. Despre această stare puternică de frământare sufletească s-a specificat că aceasta apare ca o „stare emoțională deosebit de puternică ce se manifestă repede (doar pentru câteva minute) și decurge furtunos (în formă de explozii)” [24]. În așa fel, afectul atrage după sine îngustarea conștiinței, micșorând astfel posibilitatea controlului asupra comportamentului [25]. Această reacție furtunoasă se epuizează însă destul de repede. Deseori, în starea de afect se modifică obiectivele obișnuite ale personalității: cele întimplare sînt percepute în mod neobișnuit, omul este orientat spre un cerc limitat de obiecte și fenomene legate de emoțiile personale [26].

Așadar, prezența unei puternice frământări sufletești reduce considerabil capacitatea persoanei de a-și da seama de caracterul socialmente periculos al faptelor sale. În cazul comiterii infracțiunii în asemenea stări persistă mai tot timpul momentul afectului intelectual al vinovatului. Însă aceasta într-o anumită măsură permite tragerea persoanei vinovate la răspundere penală, deoarece în asemenea situații există totuși o anumită stare sau capacitate intelectuală a individului. Or în cazul lipsei complete a acestui element ar lipsi și vinovăția persoanei și în asemenea situații ea n-ar putea fi trasă la răspunderea penală. Persoana în situațiile descrise nu e lipsită complet de contact cu mediul înconjurător, cum este în cazul situațiilor cu geneză patologică (care țin de starea de iresponsabilitate). În acest sens, individul este în stare să înțeleagă însemnătatea socială a faptelor sale și să le conducă. De regulă, în acest sens se numește o expertiză psihiatrică. În practică, juriștii determină această stare

emoțională gravă în baza raportului expertului-psiholog.

Se pune în discuție întrebarea: Ce s-ar putea înțelege prin situația când infractorul a săvârșit infracțiunea sub stăpînirea unei puternice tulburări sau emoții, adică în „stare emoțională gravă”? Este evident că o infracțiune săvârșită într-o stare de tulburare emoțională este considerată ca fiind comisă într-o stare de responsabilitate, sau persoanele în asemenea situații sînt marcate de anumite schimbări ale psihicului condiționate de retrăirile emoționale. Tot în acest context apar întrebările: Unde se află acel hotar ce desparte starea emoțională gravă de cea obișnuită, normală? În ce trebuie să constea starea emoțională a inculpatului, pentru ca acțiunile lui ilegale să primească o altă calificare juridică?

În acest sens, s-a apreciat că diferențierile nu trebuie să fie unele cantitative, ci doar de natură calitativă. Adică trebuie să se determine limita posibilității făptuitorului de a coordona conștient și liber comportarea sa și de a dirija cu ea. Și aceasta deoarece, pe de o parte, nu se exclude starea de responsabilitate a făptuitorului, iar pe de altă parte, se dă temei pentru aprecierea și determinarea noțiunii de „stare emoțională gravă”. Astfel că această particularitate principală a inculpatului într-o asemenea stare de afect o constituie micșorarea posibilității de reglementare și coordonare a acțiunilor sale ca urmare a unei inhibări ce se răsfrînge asupra propriei conștiințe. În așa mod, coincidența de fapt a sensurilor noțiunilor „stare emoțională gravă” și „afect fiziologic” se răsfrînge asupra posibilităților inculpatului de a înțelege, precum și de a-și coordona acțiunile proprii [27]. La aprecierea adecvată a unor asemenea situații se pornește de la elaborarea unui șir de noțiuni fracționate, ce prezintă un mare interes teoretic pentru psihologia și psihiatria judiciară, totodată i-ar ajuta pe juriștii practicieni, organele de judecată sau de urmărire penală.

Termenul „subit” înseamnă

”care se petrece într-un timp foarte scurt și pe neașteptate; produs într-un mod brusc și neprevăzut”. Așadar, dacă are loc decurgerea unui interval de timp între apariția intenției și realizarea ei, se vorbește deja despre lipsa vreunei stări de afect și aceasta dă temei de a se refuza calificarea omorului ca săvârșit cu circumstanțe atenuante [28]. Totuși, obligativitatea caracterului subit al afectului la comiterea unei infracțiuni nu exclude existența unor relații de antipatie și ostilitate între făptuitor și victimă, care poate să se atribuie la o perioadă anterioară comiterii infracțiunii.

Totodată, provocarea afectivă ar putea exista chiar în ipoteza în care a trecut un timp între momentul acțiunii provocatorului și acela al săvârșirii infracțiunii, dacă puternica tulburare psihică sau emoția a persistat [29]. Deși, cînd din împrejurările cauzei rezultă că tulburarea conștiinței sau emoția existentă în momentul actului provocator s-a agravat simțitor, însă a lăsat în psihicul inculpatului dorința de răzbunare sau un alt sentiment josnic, nu se aplică provocarea [30]. Pentru existența stării de provocare, este necesar ca tulburarea psihică sau emoția să conducă la săvârșirea infracțiunii, să fie rezultatul atitudinii victimei, și nicidecum al conduitei voluntare a inculpatului [31].

Așadar, provocarea nu este și nu poate fi întotdeauna caracterizată printr-o ripostă imediată din partea celui provocat și aceasta întrucît starea de tulburare sau frământare psihică capătă uneori intensitatea caracteristică unei stări de provocare de-abia în urma unui proces de amplificare, care nu are loc imediat, ci numai după trecerea unui interval de timp de la producerea actului material considerat provocator. Iar limitele stării de provocare sînt strîns legate de condițiile concrete subiective și obiective în care s-a săvârșit infracțiunea [32]. Este absolut necesar să se constate că actul infracțional, făcut chiar la un anumit interval de timp, a fost determinat de starea de tulburare produsă prin actul provocator al victimei,

și că în momentul ripostei această stare de tulburare încă persista [33]. Iar aceasta deoarece motorul acțiunii infracționale săvârșite de cel provocat și, implicit, cauza care atrage micșorarea răspunderii este anume starea subiectivă a acestuia, de tulburare sau de emoție, determinată fiind de acțiunile victimei. Astfel, provocarea ținând de latura subiectivă, apare întotdeauna ca o circumstanță personală a celui provocat [34].

Prin alte acțiuni ilegale ale victimei se înțelege: „Unele acte de violență, insulte grave care, totodată, se caracterizează prin încălcarea grosolană a drepturilor și intereselor legitime ale vinovatului sau ale rudelor acestuia (de exemplu, cauzarea morții sau vătămării integrității corporale în rezultatul unor fapte nonviolente, samavolnicia, calomnierea etc.), cu condiția că acțiunile ilegale să fi provocat sau să fi putut provoca urmări grave pentru cel vinovat sau pentru rudele acestuia. Conform unei opinii, apropierea dintre persoanele vătămate și făptuitor trebuie să fie determinată nu doar de factorii biologici (gradul de rudenie), ci și de unii factorii sociali [35]. Susținem această accepțiune din considerentele că unele raporturi de prietenie între unii indivizi ar putea stârni unele afecțiuni, precum și tulburări afective sau emotive profunde în caz de trădare sau de infidelitate.

Legea nu cere să existe o porțiune între actul provocator și infracțiunea cu care s-a reacționat [36]. Dar pentru ca lovirea aplicată sau injuriile adresate inculpatului de către victimă să constituie acte de provocare, este necesar ca ele să fi avut o anumită intensitate sau, chiar dacă nu din circumstanțele concrete ale cauzei, să rezulte că au fost de natură să determine săvârșirea infracțiunii ca efect al tulburării sau emoției [37].

Așadar, este important ca stările de afect să apară în mod subit și să fie provocate de unele acțiuni ilegale și concrete din partea victimei. Dacă intenția nu a fost realizată imediat, ci după scurgerea unui anumit interval

de timp, propriu zis după ce starea de afect s-a consumat, vom fi în prezența intenției într-un motiv de răzbunare. Și după cum s-a mai relatat, afectul reprezintă o stare deosebită a psihicului omului, ce servește ca temelie pentru formarea anumitor motive de comitere a anumitor infracțiuni. Cu toate că motivul aici nu tot timpul determină calificarea, determinarea lui este însă necesară pentru răspunsul la întrebarea: A existat sau nu starea de afect la persoana care a comis infracțiunea? În practica judiciară s-a apreciat că în majoritatea unor asemenea cazuri motivul este cel al geloziei sau al răzbunării. Aceste motive cel mai des prezintă temei pentru acțiunile persoanei vinovate în comiterea unui asemenea delict.

În ceea ce privește starea de provocare, ea există atunci când infractorul a săvârșit infracțiunea sub stăpînirea unei puternice tulburări sau emoții [38] determinate de o acțiune provocatoare din partea persoanei vătămate (nu și a unui martor [39]), produsă prin violență, printr-o atingere gravă a demnității persoanei sau prin alte acțiuni ilicite grave (art. 146 Cod penal al Republicii Moldova).

În ceea ce privește amenințarea, s-a considerat că aceasta constituie o constrângere morală, adică o acțiune prin care se inspiră unei persoane temerea că ea sau altă persoană se găsește expusă unui pericol iminent [40]. În acest sens, considerăm corectă opinia că în acest caz se confundă acțiunea provocatoare, care este doar o circumstanță atenuantă, cu o cauză care face ca fapta să nu fie infracțiune (constrângerea morală) [41]. Sînt acte de executare, fie consumate, săvârșite de către provocator (tentativă perfectă sau faptă consumată), fie în curs de desfășurare, dar care nu întrunesc condițiile unui atac care să pună persoana în fața unei legitime apărări, așa că reacția provocatului nu urmărește respingerea acestuia, ci răzbunarea.

Se are însă în vedere și faptul că inculpatul, în timpul luării hotărîrii și al comiterii acțiunii a fost în stare de puternică tulburare sau

emoție, determinată de atitudinea provocatoare a victimei. Din aceste considerente, aceeași împrejurare nu poate fi socotită concomitent și depășire a limitelor legitimei apărări încă în practica judiciară românească mai veche [42]. Ținînd seama de cele arătate mai sus, considerăm discutabilă soluția prin care s-a apreciat că provocarea subzistă nu numai cînd riposta inculpatului survine în timpul sau după comiterea actelor de violență de către persoana vătămată, ci și atunci cînd ele sînt vădit iminente [43] în raport cu comportarea amenințătoare a acesteia, precum și cu actele comise de ea anterior în situații asemănătoare [44].

Susținem opinia că din starea de fapt reiese clar că în ziua în care s-a comis infracțiunea, victima nu a săvârșit niciunul din actele prevăzute în art. 146 CP al Republicii Moldova: violență, atingere gravă a demnității persoanei ori altă acțiune ilicită gravă care să fi avut ca rezultat puternica tulburare sau emoție a infractorului. Faptul că victima a crezut că va fi „atacată”, brutalizată nu a fost de natură să-i provoace starea sufletească cerută de lege, și chiar dacă ar fi ajuns în această stare, ea s-a datorat nu unui fapt real prezent, ci unor fapte trecute, care nu au avut ca efect starea de puternică tulburare ce trebuia să fi existat în momentul comiterii actului de „ripostă”. În viziunea unui reputat autor român [45], instanța de judecată ar fi putut reține, eventual, comportamentul infractoarei în raport cu atitudinea în trecut a victimei, în baza unor articole care stabilesc asemenea împrejurări ca circumstanțe atenuante, dar în niciun caz starea de scuză a provocării. Atîta timp cît nu a avut loc o acțiune provocatoare, tot așa de bine ar fi putut ca infractorea să se creadă în fața unui atac care să justifice legitima apărare și, deci, fapta ei să nu fie considerată infracțiune. Or, nu a existat un atac care să justifice apărarea. Atunci cînd se constată că infractorul suferă de afecțiuni organice ce au ca efect creșterea impulsivității, pentru a se

reține această situație atenuantă trebuie să se verifice dacă activitatea provocatorului, raportată la fondul maladiv al provocatului, poate sau nu să-i cauzeze acestuia o puternică tulburare sau emoție sub stăpînirea căreia a acționat ulterior.

Provocarea, cel mai frecvent, constă în acte de lovire sau injurie. Se poate însă ca și alte acțiuni ilicite grave să fie considerate provocatoare, cum ar fi întreținerea unor legături extraconjugale de către persoana vătămată cu soțul (soția) infractorului, deoarece aduce atingere gravă vieții de familie [46]. Atenuarea răspunderii și a pedepsei intervine datorită faptului că, pe de o parte, factorul intelectual și volitiv al provocatului în momentul luării hotărîrii infracționale este influențat de starea de puternică tulburare sau emoție (slăbirea autocontrolului), iar pe de altă parte, luarea hotărîrii a fost determinată de conduita intenționat provocatoare a victimei. Starea de puternică tulburare sau emoție trebuie să existe pe toată durata comiterii acțiunii infracționale [47].

Una din condițiile provocării este deci să existe o violență. Prin violență ca act provocator trebuie înțeles, potrivit unui punct de vedere, atât faptul material, fizic al atingerii corpului prin lovire, izbire de un plan dur, bruscare, cît și violența psihică, morală (amenințarea) [48]. Conform altui punct de vedere, amenințarea nu poate fi inclusă în noțiunea de „violență”, fiindcă însuși legiuitorul face deosebire între ele în partea specială a Codului penal, inclusiv și pentru Republica Moldova, ca modalități distincte de săvîrșire a infracțiunii [49]. În ceea ce ne privește, împărțim acest punct de vedere, deoarece prin amenințare se poate aduce atingere numai libertății psihice, care este o urmare distinctă (de pericol) de aceea produsă prin violență (de rezultat).

Considerăm discutabilă următoarea soluție dată în practica judiciară: victima l-a lovit cu cuțitul pe inculpat în zona toracică dreaptă. Aceasta a dezarmat-o și apoi cu ace-

lași cuțit i-a aplicat lovituri în piept, în urma cărora a decedat. S-a considerat că inculpatul, pînă nu a fost lovit de victimă, nu a comis niciun act de violență, astfel că a săvîrșit fapta în stare de puternică tulburare determinată de actul provocator [50]. Credem însă că pînă în momentul dezarmării a existat legitimă apărare, fiindcă a fost pusă în pericol grav viața inculpatului, iar după aceea a existat starea de provocare.

Concluzii. Așadar, starea de provocare poate exista și ca urmare a atingerii grave a demnității prin vorbe, cîntece, prin scris (caricaturi, afișe, scrisoare etc), gesturi, viol, propagandă naționalist-șovină etc. Cu alte cuvinte, prin orice faptă a provocatorului de natură a cauza provocatului o puternică tulburare sau emoție. În literatura de specialitate [51] s-a mai arătat că starea psihică a făptuitorului trebuie stabilită în fiecare caz în raport cu împrejurările concrete, instrumentul, regiunea corpului lovit (o zonă vitală sau nu), numărul și intensitatea loviturilor (o singură lovitură sau mai multe lovituri, aplicate cu mare intensitate sau nu), raporturile dintre infractor și victimă anterioare săvîrșirii faptei (raportul de dușmănie sau de prietenie). De asemenea, se va cerceta și atitudinea infractorului după săvîrșirea faptei (adică dacă infractorul a încercat să acorde sau nu un prim-ajutor victimei sau a lăsat-o în starea în care a adus-o).

Provocarea presupune că săvîrșirea infracțiunii a fost determinată de starea de tulburare, de revoltă, de mînie produsă în sufletul subiectului de un fapt al victimei, vătămător pentru subiect. Astfel, anume asemenea fapte pot crea aceea tulburare psihică a subiectului, care și explică într-o oarecare măsură acțiunea infracțională și îi micșorează gravitatea [52]. Tot în privința unor asemenea stări afective și emotive s-a mai arătat că rațiunea diminuării pedepsei în caz de provocare o constituie tulburarea psihică sau emoția puternică, cauzată de actul provocării care se produce asupra persoanei infractorului și sub imperiul căreia acesta

săvîrșește infracțiunea [53]. Iar în acest sens legea prevede o scădere a pedepsei pentru cel care a comis o infracțiune în stare de provocare, nu fiindcă a fost lovit, ci fiindcă lovitura a produs în psihicul său o tulburare care l-a făcut să piardă, în parte, controlul asupra actelor sale, să-și reducă puterea de stăpînire. Și anume într-o asemenea stare să comită o infracțiune, stare psihică din care pornește rezoluția infracțională și voința de a o traduce în faptă, adică de unde rezultă că provocarea este legată organic de latura subiectivă a infracțiunii, fiind de fapt și o circumstanță personală a infractorului [54].

Recenzent:

Valeriu CUȘNIR,
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Referințe bibliografice

1. A se vedea în acest sens: V. Catoire. Le particularisme du droit penal des delinquants anormaux mentaux. Teză, Montpellier, 1998, p. 131.
2. Un exemplu tipic de *responsabilitate redusă* ne aduce Codul penal german, în care aceasta este prevăzută în § 20, în care se prevede: „Dacă posibilitatea de a recunoaște acțiunile sale și de a conduce cu ele este esențial redusă, atunci pedeapsa poate fi micșorată”. Și, respectiv, în Codul penal al Ungariei se prevede că: „responsabilitatea redusă ușurează pedeapsa, dacă persoana care a săvîrșit infracțiunea social periculoasă în stare de o boală cronică psihică, oligofrenie sau o altă stare patologică, unde persoana limitat își dădea seama de acțiunile sale și de urmările lor și, de asemenea, acționa în conformitate cu conștientizarea acestora”. Codul Poloniei în cazul *responsabilității reduse* ușurează pedeapsa, adică o atenuază, iar în Codul penal al Chinei se prevede chiar eliberarea de la pedeapsă în asemenea situații.
3. Formarea atitudinii față de *responsabilitatea redusă* în fosta URSS a fost influențată esențial de erorile admise în prima jumătate a anilor '20 la efectuarea expertizelor psihico-judiciare, precum și de unele școli ale dreptului penal și psihiatriei. În anii respectivi, în Institutul de psihiatrie judiciară „Serbski” lucrau psihiatri, mulți dintre care se aflau sub influența concepțiilor neo-lombroziene. Greșeală acestei practici a fost cunoscută și ea a fost supusă unor corectări, dar cu unele aspecte progresiste de recunoaștere a conceptului *responsabilității reduse* (concepție care în anul 1928 a fost cu totul abandonată sau a cărei practică de aplicare a fost întreruptă).
4. М. Исаев. Уголовный кодекс (ком-

- ментарий), 01. 06. 1922, с. 27; Н.Ф. Кузнецов. Преступность и нервно-психические заболевания. В: Вести МГУ, Право, № 3, Москва 1977, с. 11-20; О. В. Кербинов и др. Психиатрия. Москва: Изд. «Медицина», 1968, с. 225-229.
5. И. Мю Фарбер. Современная психоневрология. Москва, 1928, с. 246.
6. Т. И. Чечель. Об учении психических аномалий виновного в совершении преступления при определении ответственности. В: Учен зап. Саратовского юридического института, 1970. Выпуск 1983 г., с. 179.
7. А. А. Хомовский. Некоторые пути научного сотрудничества юристов и психиатров. Москва, 1983, с. 126-128.
8. В. Н. Кудрявцев, Н. С. Маленин. Правовое положение, его субъекты и пределы. В журнале «Правоведение», № 3, 1980, с. 37.
9. В. В. Лебединский. Эмоциональные нарушения в детском возрасте и их коррекция. МГУ, 1990, с. 117.
10. И. Л. Еникеев. Юридическая психология. Москва, 2000, с. 228.
11. В. А. Васильев. Юридическая психология. Санкт-Петербург, 1997, с. 221; А.С. Чуфаровский. Юридическая психология. Москва, 2000, с. 119; В.В. Романов. Юридическая психология. Москва, 2002, с. 327.
12. Н. Н. Смирнова. Юридическая психология. Санкт-Петербург, 2000, с. 183-185.
13. Райк Рофт. Критический словарь психоанализа. Москва, 2000.
14. Райк Рофт. Ор. cit., с. 12-14; В. В. Лебединский. Ор. cit., p. 57.
15. В. А. Васильев. Ор. cit., с. 221; А.С. Чуфаровский. Ор. cit., p. 119; В.В. Романов. Ор. cit., p. 327.
16. В. В. Романов. Юридическая психология. Москва, 2002, с. 104; Н.Н. Смирнова. Ор. cit., p. 100; А.С. Чуфаровский. Ор. cit., p. 107.
17. В. В. Романов. Ор. cit., p. 108.
18. В. А. Васильев. Ор. cit., p. 221; А.С. Чуфаровский. Ор. cit., p. 110-111; V.V. Romanov, Ор. cit., p. 112.
19. И. Л. Еникеев. Ор. cit., p. 226; В. В. Лебединский. Ор. cit., p. 243.
20. Г. В. Морозов. Судебная психиатрия. Москва: Изд. «Юридическая литература», 1986, с. 300-301.
21. Ф. Сафуанов. О проблеме аффективных состояний. В журнале: «Советская юстиция», № 21-22, Москва, 1991, с. 4.
22. Г. В. Морозов. Ор. cit., p. 300.
23. Т. Ткаченко. Преступление совершено в состоянии аффекта. В журнале: «Российская юстиция», № 11, Москва 1996, с. 52-53.
24. И. Иванов. Психология. Москва, 1965, с. 250.
25. В. Калашник. Судебная психиатрия. Москва, 1961, с. 65.
26. И. Л. Еникеев. Юридическая психология. Москва, 2000, с. 226; В. В. Лебединский, Ор. cit., p. 243.
27. Д. М. Могилевская. Ответственность за умышленное убийство. Ленинград, 1995, с. 39.
28. V. Breban. Dicționar al limbii române. București: Ed. Enciclopedică, 1992, p. 15; I. Coteanu, L. Seche, M. Seche. Dicționar explicativ al limbii române. București: Ed. Univers Enciclopedic, 1996, p. 5; В. Ткаченко. Умышленные убийства. В журнале «Закон и жизнь», № 12, 1978, с. 49.
29. De exemplu, pînă în momentul din care victima a aplicat inculpatului o palmă peste față și pînă cînd victima a ieșit în stradă, unde inculpatul a așteptat-o și i-a aplicat o lovitură peste cap cu un corp dur *nu suprimă afectul psihologic al provocării; nici chiar trecerea a șase ore din momentul în care inculpatul a fost anunțat despre comportarea deosebit de abuzivă a victimei față de sora inculpatului*, și pînă cînd el a săvîșit fapta nu este relativă, fiind vorba de o rudă apropiată și de împrejurarea cunoscută că victima se manifesta în mai multe rînduri abuziv față de sora inculpatului.
30. Astfel, un incident petrecut cu *multe luni mai înainte* de săvîșirea de către inculpat a infracțiunii de omor și care a generat un sentiment de dușmănie sau ură nu poate sta la baza provocării; de asemenea, în cazul în care, deși a trecut numai o jumătate de oră între actul provocator și reacție, totuși se consideră că inculpatul, după ce a fost provocat, a mai făcut unele treburi gospodărești, ceea ce denotă că nu a mai fost stăpînit de tulburarea sau emoția inițială.
31. Tribunalul județean Hunedoara, decizia penală nr. 26 din 22 ianuarie 1979 În: R.R.D. nr. 7, 1979, p. 66.
32. Tribunalul regional Bacău, decizia nr. 615/1964, cu notă de Simona Petrovici. În: L.P. nr. 2, 1957, p. 188; J.N., nr. 8, 1965, p. 51
33. Tribunalul Suprem, colegiul penal, decizia nr. 326/1961, cu note de Sofia Ștefan și I. Pohonțu. În: L.P. nr. 1, 1962, p. 89; decizia nr. 604/1963. În: J.N. nr. 3, 1964, p. 155.
34. Doru Pavel. Legitima apărare și starea de provocare – elemente de asemănare și de diferențiere. În: J.N. nr. 8, 1965, p. 51.
35. С. В. Бородин. Квалификация убийства по действующему законодательству. Москва: Изд. «Юридическая литература», 1966, с. 138.
36. V. Dongoroz. Tratat de drept penal, București, 1939, p. 679.
37. Decizia nr. 1015/1962. În: J.N., nr. 2, 1963, p. 155.
38. J. Grigoraș. Individualizarea pedepsei. București: Ed. Științifică, 1969, p. 188; L. Biro. Cu privire la natura juridică a scuzei provocării. În: L. P., nr. 1, 1959, p. 268 și urm.; Plenul Trib. Suprem, dec. de îndrumare nr. 1/1965. În: C.D., 1965, vol. I, p. 20 și urm.
39. Trib. jud. Botoșani, secț. pen., dec. nr. 41 din 11.11.1982. În: R.R.D. nr. 11, 1983, p. 75.
40. D. Achiței. Circumstanța atenuantă a provocării în practica judiciară. În: Buletinul procuraturii României *Pro-Lege*, nr. 2, 1990, p. 77.
41. M. Basarab. Drept penal; parte generală. Ed. „Lumina Lex”, vol. I, 2001, p. 192.
42. Trib. Suprem, secț. pen., dec. nr. 1031 din 24.04.1981. În: R.R.D. nr. 1, 1982, p. 64; secția militară, dec. nr. 22 din 22.03.1982. În: R.R.D. nr. 5, 1983, p. 76.
43. M. Basarab, Op. cit., p. 193.
44. Trib. Suprem, secț. pen., dec. nr. 791 din 13.04.1984. În: C.D., 1984, p. 233-234. În motivarea deciziei s-a reținut că victimă, nemulțumită de întreruperea relațiilor de concubinaj, o aștepta pe inculpată cînd ieșea de la locul de muncă, o amenința și exercita față de ea acte de violență, pentru a o determina să reia conviețuirea. În seara unei zile, victima a așteptat-o din nou pe inculpată, care a ieșit de la lucru avînd asupra ei o sacoașă în care se găsea un cuțit pe care-l luase cu ea, după cum a susținut, pentru a-l ascuți. Victima a urmărit-o pe inculpată, a ajuns-o și a început să-i reproșeze că a reclamat-o la poliție. În timp ce discutau, s-a apropiat de ea, situație în care aceasta a scos cuțitul din sacoașă și a lovit-o de mai multe ori în zona toracică. Inculpata a făcut recurs pentru că nu i s-a reținut provocarea, motiv care a fost considerat întemeiat.
45. M. Basarab, Op. cit., p. 193.
46. Trib. Suprem, dec. nr. 799 din 29.03.1969. În: C.D., 1969, p. 303.
47. Trib. Jud. Brașov, dec. pen. nr. 406 din 10.05.1971. În: R.R.D. nr. 4, 1972, p. 168.
48. E. Gheorghe, M. Giugaru. Înțelesul noțiunii de „violență” ca act de provocare. În: J.N. nr. 7, 1965, p.123 și urm.; Trib. Suprem, secț. pen., dec. nr. 96 din 14.01.1975 În: R.R.D. nr. 6, 1975, p.70; V. Dongoroz ș.a. Op. cit., vol. II, p. 149; Șt. Daneș. Considerații asupra circumstanței atenuante a provocării. În: R.R.D. nr. 5, 1984, p. 22.
49. J. Grigoraș. Individualizarea pedepsei. București: Ed. Științifică, 1969, p. 143 și urm.
50. Trib. Suprem, secț. pen., dec. nr. 370 din 18.03.1989. În: R.R.D. nr. 9-12, 1989, p. 146.
51. С. В. Бородин. Ответственность за убийство: квалификация и наказание по российскому праву. Москва: Из. «Юрист», 1994, с. 190.
52. Trib. Suprem, col. pen., dec. nr. 61571964. În: J.N., nr. 11, 196, p. 177, precum și în J.N. nr. 5, 1965, p. 50; Tribunalul regional Bacău, decizia nr. 615/1964, cu notă de Simona Petrovici. În: L.P. nr. 2, 1957, p. 188. și în J.N., nr. 8, 1965, p. 51; Tribunalul Suprem, colegiul penal, decizia nr. 326/1961, cu note de Sofia Ștefan și I. Pohonțu. În: L.P. nr. 1, 1962, p. 89, precum și decizia nr. 604/1963. În: J.N. nr. 3, 1964, p. 155.
53. Trib. Jud. Hunedoara, dec. pen. nr. 26 din 22 ianuarie 1979. În: R.R.D. nr. 7, 1979, p. 66; Trib. Suprem, col. pen, dec. nr. 61571964. În: J.N., nr. 11/196, p. 177. În: J.N. nr. 5, 1965, p. 50;
54. Plen. Trib. Suprem, dec. nr. 3/1959. În: L.P., nr. 5, 1959, p. 80; I. Manoliu. Cu privire la unele probleme ridicate de Tribunalul Suprem în materia scuzei atenuante a provocării. În: L.P., nr. 5, 1959, p. 6-8; Trib. Suprem, col. penal, dec. nr. 288/1962, p. 173.